

Татјана Ивановић¹
ОШ „Витко и Света“
Гацин Хан

МОТИВ ЉУБАВНОГ ТРОУГЛА У СРПСКОЈ НАРАТИВНОЈ ПРОЗИ 19. И ПРВЕ ДЕЦЕНИЈЕ 20. ВЕКА

Сажетак: Овај рад прати развој мотива љубавног троугла у српској уметничкој наративној прози 19. и прве деценије 20. века, са посебним освртом на реалистичку књижевност. Реализам, који је на нашим просторима доминирао у периоду од 60-их до 90-их година 19. века, био је отворен за теме и мотиве који су обухватили све сфере човековог живота, те самим тим и за мотиве везане за етику, брак и породицу, али и љубав и еротику. Мотив љубавног троугла, непосредно повезан са овим мотивима, стога је постао један од стандардних реалистичких мотива. С друге стране, конзервативни морал и патријархална средина врше јак утицај на књижевност, те је мотив љубавног троугла у првим фазама реализма углавном само привидан или избегнут. Касније, са променом моралних ставова и друштвене климе, мења се и однос према овом мотиву и он се већ у периоду развијеног реализма остварује и као прељуба. Померање ка натурализму се наставља у периоду дезинтеграције реализма, а експанзију доживљава код појединих лирских реалиста.

Кључне речи: српска наративна књижевност 19. века, српска реалистичка проза, љубавни троугао

Сам мотив љубавног троугла јесте један од оних виталних и сталних мотива који се срећу у свим периодима књижевне историје, и на разним просторима. Оно што разликује његову примену у антици у односу, на пример, на књижевност ренесансе, или романтизма јесте комплекс мотива који га у конкретним случајевима допуњују и дообликују, односно оно што Кајзер назива цртама.

На почетку наше писане књижевности овај мотив није имао велику фреквенцију. Разлози за то леже претежно у конзервативном моралу и патријархалној култури, који имају мало разумевања и слаб осећај за прељубе, љубавне троуглове и сличне појаве неодлучности срца и тела. Отуда и потискивање ових и оваквих мотива, како у оригиналним делима, тако и у нашим старим преводима европске књижевности.

---

¹ tanja24@sbb.rs

У типу романа који је код нас преовладавао у време сентиментализма и просветитељства – грчком авантуристичком – структура љубавних односа је готово искључиво бинарна². Прича типична за оваква дела тиче се двоје јунака који се, обично још у детињству, заволе, затим их неке околности или људи раставе, они превазилазе многе препреке, и на крају се млади и чисти, као да се у међувремену ништа није десило, венчавају. По том канону стварани су код нас Видаковићеви романи, са очекивано различитим варијацијама споредних мотива у конкретним ситуацијама, као и љубавни сентиментално-идилични роман *Аристид и Наталија*, Атанасија Стојковића, иначе први оригинални роман у нашој књижевности. У њима је љубавни троугао (уколико до њега уопште и долази) само привидан, јер ништа не може да наруши верност и врлину главних јунака.

Специфичну појаву у овом периоду чини Стеријина пародија *Роман без романа* у којој се директно доводе у питање основне карактеристике претходног типа. Самим тим нема ни говора о дотадашњој чедности младих љубавника, већ се потенцира управо жеља јунака да ступе у што више љубавних и еротских веза са другим људима.

У књижевној парадигми која је половином 19. века на нашим просторима заменила претходно наведену донекле се изменила природа љубавног троугла. У овом случају реч је о приповеткама и романима Атанацковићевог типа, ствараним у периоду романтизма, али са јаким утицајима сентиментализма. У роману *Два идола* Богобоја Атанацковића већ се дозвољава постојање љубавно-брачне везе између троје људи, с тим да осећање љубави и даље везује двоје људи, али је једно од њих принуђено да ступи у брачне односе са неком трећом особом. У овом случају долази до љубавног троугла, али се он још увек не остварује кроз прељубу. Прељубе нема ни у другом успешном Атанацковићевом делу, приповеци *Буњевка*, у којој је, у то време оригинално, осмишљен лик другог мушкарца у љубавном троуглу чија се улога помера од супарника у љубави у правцу пријатеља и помагача.

Треба напоменути да је љубавни троугао релативно чест мотив у наративној прози Богобоја Атанацковића, те да је заступљен и у другим, мање успешним, приповеткама овог писца. Карактеристично је да се већина њих завршава трагично, смрћу ликова који формирају љубавни троугао.

У приповеткама прелазног периода од романтизма до реализма, које су 50-их година 19. века углавном објављиване у часописима, календарима и алманасима, мотив љубавног троугла се већ попуњава и натуралистичким садржајем, а употреба самог мотива је много чешћа него раније. Будући да је реч о делима мање књижевне вредно-

---

² Изузетак је роман *Силоан и Милена* Милована Видаковића са љубавним троуглом Силоан/Милена/Иларион.

сти, а у неким случајевима чак и тривијалним, мотив љубавног троугла је углавном кориштен да би се постигла живост приче, али без одговарајуће мотивационе подлоге.

У следећој деценији нарочито актуелна постаје авантуристичко-мелодрамска приповетка, чији је главни представник код нас Јован Ристић Бечкеречки. Ристићева имагинарна слика света је сложенија и разноврснија од дотадашње, а велика пажња поклоњена је и психологији јунака. Евидентно је и богатство мотива које користи, чиме је постигнут већи број фабуларних могућности. У овој прози је примаран мотив злочина, а један од важнијих и фреквентнијих мотива јесте и мотив љубавног троугла.

У прози ствараној 70-их година долази до дистанцирања од романтичарске наравице и до већег ангажовања око измене прилика у друштвеном животу. Прозни текстови нагињу реалистичким садржајима, утицаји дидактичне књижевности су изразитији, а многи мотиви карактеристични за претходно књижевно раздобље доживљавају трансформацију и то како у делима новијих писаца, тако и код старије генерације, чији је најистакнутији представник Ђура Јакшић.

Јакшићев рад пре свега је везан за поезију и херојску драму у стиху. Међутим, чињеница је да највећи део његовог опуса чине приповетке. Њихова тематика креће се од српске средњовековне историје до савремених социјалних проблема сељака у Војводини и Србији. Мотив љубавног троугла јавља се и код једних и код других.

У приповеци *Неверна Тијана* из првог периода његовог стваралаштва, мотив љубавног троугла повезан је са мотивима родољубља и националне издаје, док је љубавни троугао у приповеци *У планини* базиран на амбивалентном односу девојке и два младића.

Почетком 70-их мења се тематско-мотивски комплекс Јакшићеве наративне прозе. Слика савременог села, приказана у овим приповеткама је деидеализована, ружна (*Једна ноћ*, *Сирота Банаћанка*), а повремено чак и гротескна (*Чича Тима*). Мотиви који преовлађују у овом периоду (па и мотив љубавног троугла) углавном су везани за моралну деградацију, социјалну беду и друштвену неједнакост.

За овај период Јакшићевог стваралаштва карактеристичан је љубавни троугао са структуром једна жена и два мушкарца, што жену ставља у позицију или традиционалне невернице или немоћне играчке у рукама судбине. Њена активност може бити последица стапања са негативном климом у друштву или сукоба са њом, али је крај везе са два партнера готово по правилу трагичан.

Реализам, који у нашој књижевности доминира у другој половини 19. века, био је тематски отворен за многе сфере стварности, па и за просторе етичког, породичног и љубавног, који се пре свега тичу мотива љубавног троугла.

Али уз отвореност реализма треба истаћи и његову рестриктивност: подручја интима сведена су претежно на јавно-морално прихватљиво-пожељно, док је сфера еротско-сексуалног тек наговештена и у крајњем исходу везана за брачни оквир. Притом не треба занемарити разлику између појединих типова реализма, као ни разлику у третирању овог проблема између писаца различитих регија.

Традицију грађанске књижевности чији су представници били Стерија, Атанацковић и касни Јакшић, али и група мање значајних писаца, углавном тривијалне књижевности, наставио је, на територији Војводине, бидермајерски реализам. Књижевност се у овом периоду спустила у ниже друштвене слојеве и тамо налазила своје теме, а ниски миметски ниво, нарочито са појавом друштвених романа Јакова Игњатовића, сменио високи.

Мотивско-тематски комплекс Јакова Игњатовића углавном обухвата мотиве везане за грађанску и малограђанску српску средину у крајевима под угарском влашћу и донекле је типичан за бидермајер. Са мотивима брака, породице, љубавних и сексуалних веза уско је повезан и мотив љубавног троугла. Он је доста чест код Игњатовића и има га у већини његових дела са социјалном тематиком, али је његова фреквенција највећа у првом успешном роману *Тридесет година из живота Милана Наранџића*, објављеном почетком 60-их година 19. века.

Комплекс мотива везаних за љубав и брак један је од фреквентнијих и код другог истакнутог представника српског протореализма Милорада Поповића Шапчанина. Но, уколико бисмо упоредили реализацију самог мотива љубавног троугла код ове двојице аутора, могли бисмо, поред извесних сличности, утврдити и пар битних разлика.

У опусу оба писца поменути мотив има истакнуто место. У већем броју дела је везани, динамичан, главни, или један од важнијих мотива. Такав је случај са Игњатовићевим романом *Патница* и дужом приповетком *Пита хиљаду форината*, као и са Шапчаниновим *Сањалом* и приповеткама *Владичина сестра*, *Божница*, *На сеоској слави* и др. У другим делима љубавни троугао има нешто мању важност и тада је углавном у функцији карактеризације неког од јунака или као споредни мотив допуњује главни.

Оно што је такође заједничко обојици писаца јесте и то што међу ликовима који чине љубавни троугао углавном нема јаких страсти и осећања. Уколико их има, они јунацима не доносе корист, већ се овакве троугаоне схеме завршавају трагично. У међуљудским односима преовлађује разум, потенцира се и пропагира смисао за практично и умерено. Социјално доминира над емоционалним, а у етици и филозофији оба аутора пре свега преовлађује етика бидермајера.³

³ На Игњатовићеву везу са забавном литературом бидермајера каква је цветала у Немачкој у периоду од Наполеонових ратова до револуције 1848. године указао је Драгиша Живковић у *Европским оквирима српске књижевности*, Просвета, Београд, 1970, књ. 3, на стр. 249-251.

Оно што ипак разликује Игњатовића од Шапчанина јесу ликови. Већина Игњатовићевих јунака је ван или на самим границама друштвено пожељног. Кроз његова дела дефилију слушкиње, занатлије, људи без занимања, војници, посрнуле жене ... Ни представници средњих друштвених слојева не понашају се увек у складу са својим местом у друштву. Таквим ликовима традиционални патријархални морал не представља ограничење и они бивају релативно лако уведени у схему љубавних троуглова и многоуглова који се често остварују и на физичком плану.

Шапчанинови ликови су углавном пристојни и побожни грађани са уобичајеним животним проблемима. Љубавни троугао се у њиховој средини ретко остварује као прељуба, јер они нису у стању да прекораче границу пристојности и самосавладавања.

Друга кључна разлика између ова два аутора тиче се њиховог схватања брака и породице. За Игњатовића су у међуљудским односима уопште, а у еротским посебно, примарни новац, материјална добра и положај у друштву. Иако је патријархална породица једна од основних тема његове прозе, она није утемељена на љубави, пожртвовању и узајамној помоћи својих чланова. Напротив, у породицама влада репресија, бракови и „љубави” су углавном засновани на интересу. Патријархални морални кодекс је у распадању, а праве љубави и жртвовања за партнера су много више изузетак него правило. Много је привидних, лажних љубави, које омогућавају формирање троуглова, јер свако тражи и бира управо оног партнера од кога ће имати највише користи.

Док у Игњатовићевој прози преовлађује сентиментализам без романтизма, за Шапчанина се може рећи да је у подједнакој мери и сентименталан и романтичан. У роману *Сањало* и у већини приповедака овај у основи поетски реалиста, додуше са карактеристичним остацима претходне романтичарске епохе, нам нуди својеврсну апологију грађанског породичног живота и његових стандардних вредности.

За Стјепана Митрова Љубишу, ствараоца на размеђи романтизма, с једне, и фолклорног реализма, с друге стране, црногорски колектив, а самим тим и породица као део тог колектива, врховне су вредности којима су подређена осећања и жеље појединаца. Зато су жеље младих приликом веридбе и венчања веома ретко узимане у обзир. Од њих су били важнији дужност према породици и племену, част, поштење и поштовање мишљења старијих, који су одлучивали ко ће с ким ступити у брак. На такав начин склопљени бракови и формиране породице били су нераскидиви, без обзира колико страдања, мука, па чак и смрти доносили својим члановима.

У таквој средини нарочито је неповољан био положај жене. Она је била пратиља мужу (стопаница), мајка његове деце... Цењене су

искључиво оне њене врлине које су биле у складу са етичким и естетским нормама патријahalне заједнице: скромност, чедност, верност до гроба, стидљивост, побожност, физичка снага, здравље, плодност... Чак и када је имала мана (била зла, брбљива, завидљива, превише радознала и плитке памети) те мане нису биле оне врсте које би могле довести до појаве љубавног троугла. Уколико је уопште долазило до нарушавања таквих моралних норми, то нарушавање је било чин некога са стране, изван готово искључиво бинарног модела љубавних односа. Зато и они ретки љубавни троуглови који се јављају у Љубишиној прози (троугао Ружа/Стеван/Раде у *Скочидевојци*; Смиљка/Баја/Смиљкин муж у *Ко се виси он се низи, а ако се низи он се виси*) нису прави и потпуни.

Прави реализам (термин *прави* је овом приликом употребљен условно, у недостатку адекватнијег) обухвата углавном текстове настале у време кад је реализам постао владајућа парадигма у нашој књижевности.

Што се тиче тематско-мотивског комплекса дела ствараних на почетку правог реализма, он углавном обухвата мотиве везане за продирање нових капиталистичких односа у традиционално српско село, трагични положај сеоске јединке и разарање патријahalне заједнице. Љубавна тематика је реалистичке писце овог периода мање занимала. Чак и код оних аутора и у текстовима који као тему имају венчања и препреке које заљубљенима стоје на путу (Милован Глишић: *Злослутни број, Бата Мата*), љубавни заплети су пре свега добра подлога да се развије социјална критика.

У периоду развијеног реализма подручја интимног живота сведена су претежно на оно што је у јавности прихватљиво и пожељно, док је сфера еротско-сексуалног тек наговештена и у крајњем случају смештена у брачне оквире. Тако да можемо с правом тврдити да и у овом периоду брак и породица представљају врховне вредности којима су подређене све друге, па и једна од кључних вредности епохе романтизма – љубав. У овом периоду је више избегнутих него реализованих љубавних троуглова. Уколико их ипак има, настали конфликт се разрешава или трагично, смрћу главних актера, или повратком јединке у оквир грађанског брака и породице. Од овог правила донекле одступа Матавуљ у чијем опусу има и успешно реализованих љубавних троуглова.

Корпус мотива у делима писаца који су стварали углавном током 80-их година 19. века још увек садржи неке мотиве карактеристичне за претходну фазу реализма (традиционално српско село, патријahalне моралне норме и схватања), али су се интересовања померила ка индивидуалном, тако да код њих преовлађују мотиви везани за појединца, његове дилеме, страхове и жеље, те његовог

виђења љубави, брака и породице). У делима насталим у овом периоду истицао се идеал моралног, складног и честитог живота, а улога уметности била је да реални свет бар донекле саобрази том идеалу.

Такав став се пре свега огледа у лику и делу Лазе Лазаревића, чији су јунаци, као високо моралне особе, у сукобу љубави и породице обавезно бирали породицу, чак и ако је тај њихов избор наговештавао патњу до гроба, односно патњу као начин живота.

Због тога су код Лазаревића љубавни троуглови више размишљања и покушаји, него они сами. У суштини се и не остварују, чак и у ситуацијама у којима би објективно могли да се остваре. У *Вертеру* постоји реалан (Марија је удата), али не и довољан, разлог да спречи развој љубави. У неоромантичној приповеци *Ветар* препрека остварењу љубави налази се у самом јунаку и његовом односу према мајци, али и према најбољем пријатељу и низу жена са којима је био у емотивној вези, док у *Школској икони* до остварења љубавног троугла не долази јер је девојка већ на самом његовом почетку одабрала младића.⁴

Лазаревићу је духовно близак Илија Вукићевић у чијим приповеткама готово по правилу побеђују врлина и традиционалне вредности. Код Вукићевића односи у љубавном троуглу зависе пре свега од личности оних који их чине. Племенити Милета (из приповетке *Два растанка*) комплексни љубавни однос чини хуманим и несебичним, жртвујући своју срећу да би дете вољене жене извео на прави пут. Себични и осииони Сретен (приповетка *У новој кући*) занемарује породицу да би задовољио своје ниске прохтеве, али у њему ипак на крају проради савест и он се враћа на прави пут, док главни јунак слике *Мишко Убојица* нема ни племенитости, ни доброте. Зато је „љубавни” однос који он ствара заснован на садизму, егоизму и мизантропији. Негативне црте његовог карактера нарочито долазе до изражаја у односу са старим хоџом са којим се упознаје и почиње да му долази у кућу само зато да би завео његову младу жену и понизио га.

Муслимански свет нам Вукићевић приближава у још једној приповеци која у себи садржи мотив љубавног троугла, у *Граничарима*, у којима приповедач, донекле са хумором, казује историју своје везе и касније женидбе са већ удатом Арнаутком. Комичну ноту има и љубавни троугао у хуморесци *Патак* у којој донекле карикирани главни лик трпи неверство своје жене све док се инициран присуством патка у кревету, а на наговор пријатеља, не разведе од ње.

Љубавни троугао је мотив доста чест у прози Јанка Веселиновића. Има га у његовом најпознатијем роману *Хајдук Станко*, у коме

---

⁴ Мотив љубавног троугла се у *Школској икони* остварује као друга димензија сукоба између старих „добрих“ патријархалних начела, оличених у селу и младићу који је представник истих и тзв. „новог човека“, кога представља учитељ. Сличан мотив постоји и у роману *Међу својима* Светозара Ђоровића.

је један од најважнијих и у функцији је покретача радње, у надовршеном *Јунаку наших дана* и већем броју приповедака из сеоске и градске средине.

У патријархалним сеоским идилама насталим углавном на почетку његовог рада (етнографски роман *Сељанка*, приповетке *Положајник*, *После кише долази сунце*, *Заклетва*) прељуба као вид љубавног троугла је избегнута. „Тек изузетно, догоди се и то чудо да супружници преваре једно друго. И за тај грех крива је страст, болест коју ваља видати”⁵ и која се у већини случајева правилним ставом чланова породице лечи (приповетка *Пуница*).

Међутим, у нешто обимнијим приповеткама касније фазе (пре свега београдским, али и у неким сеоским), видно је померање ка натурализму, што се огледа и у приступу обради мотива љубавног троугла. У *Циганчету* је приказан неморални секретар Гајић који готово наочиглед своје будуће невесте заводи Паву, Циганче; у *Мору без приморја* због новца не долази до брака између богате Савете и сиромашног Милорада, већ се она удаје за адвоката Витомировића који је не воли; у *Сељаку* сељак Рајко у граду доживљава моралну деградацију и вара жену; у *Неприлици* млада Марица и стари Петар варирају читаву скалу осећања од симпатије, преко равнодушности, до мржње која резултира њеном прељубом и њиховом смрћу, док насловни лик приповетке *Живанчић* прекида женино неверство тако што избацује из куће љубавника који је дошао на вечеру.

Традиционални и конзервативни Стеван Сремац у својим најбољим делима избегава љубавне троуглове; и када за њих постоје услови, троуглови се трансформишу у четвороуглове (у *Поп Тири и поп Спири* троугао Јуца/учитељ Пера/Меланија проширује се увођењем берберина Шаце) или структура љубавних односа постаје бинарна (љубав Манета и Зоне у *Зони Замфировој*). Међутим, у неким мање познатим делима у којима има мотива љубавног троугла, љубавна прича се удаљава од идиле и баладе и прелази у гротеску (*Мица и Микица*, *Идеал*).

У првој фази Матавуљевог стваралаштва у роману *Ускок* и приповеткама из црногорског живота институција брака је неприкосновена и до његовог нарушавања не долази. Касније, Матавуљ напушта конзервативан приступ браку и породици и допушта не само емотивно, већ и физичко неверство. У том смислу карактеристични су троуглови Бакоња/Цвита/Иван у роману *Бакоња фра Брне*; Роза/Радуде/Гусјеница у *Бодулици*; Радосав/Итана/Војин у приповеци *Учини као Страхинић*.

У последњем периоду свога рада Матавуљ пише крајње урбанизоване приче из београдског живота, са полумрачном атмосфером и

⁵ Владимир Јовичић, *Српски писци*, Просвета, Београд, 1985. стр. 156.

галеријом проблематичних ликова што представља изузетно погодан контекст за љубавни троугао. Од прељубе није имун нико, ни полусвет из *Филаделфије*, ни млади занатлијски калфа из *Аранђеловог удеса*, ни чиновникова жена (приповетка *На њен дан*), ни отмена београдска деца, из истоимене приповетке.

Прељуба као вид реализације љубавног троугла јавља се и у роману *Два аманета* мање познатог писца Лазара Комарчића, и то као споредни и атрибут мотив у односу на негативног јунака. Ипак, примарни љубавно-брачни троугао у наведеном делу је без такве реализације, пре свега због идеализованих главних ликова. У Комарчићевом другом, познатијем, роману, *Један разорен ум*, два пријатеља (физички веома слична) заљубљују се у исту девојку. Љубав коју морају да деле доводи до конфликта у психи једног од њих, те се троугаона схема разрешава његовом душевним поремећајем. Исти мотив аутор варира и у приповеци *Последње збогом*, али овог пута у спрези са мотивом родољубља.

Деведесетих година 19. века српска наративна проза доживљава битну промену. До тада доминантна сеоска приповетка (која је обухватала и паланачку средину) постепено губи нека своја обележја и у њу се инкорпорирају елементи неоромантизма и импресионизма, на једној, и натурализма, на другој страни.

Неку врсту неоромантизма можемо уочити у сеоским идилама Јанка Веселиновића и његовом роману *Хајдук Станко*, у стваралаштву Илије Вукићевића, у Лазаревићевом *Ветру*, у појединим приповеткама Симе Матавуља, роману *Грофица Агнешиа Јанковић*, Стевана Матијашића, па чак донекле и у *Горском цару*, Светолика Ранковића. Мотивски комплекс неоромантичарске прозе углавном обухвата универзалне мотиве љубави, живота, смрти... с тим да неоромантичари, истичу идеал чисте платонске љубави, која се еротски остварује тек у браку. Свака повреда тог идеала, свако скретање и нарушавање склада доводи до конфликта који постаје повод за мелодрамски заплет са срећним или несрећним крајем.

Сасвим у другом правцу води продор натурализма у нашу реалистичку књижевност. Њега уводе Светолик Ранковић у својим натуралистичко-психолошким романима (*Горски цар*, *Сеоска учитељица*, *Порушени идеали*), Матавуљ у већем делу београдских приповедака (*Београдска деца*, *Аранђелов удес*, *На њен дан*, *Филаделфија*), Радоје Домановић у приповеткама касније фазе стваралаштва (*Најтежа осуда*, *На млађима свет остаје*), па чак и Драгутин Илић у чијем углавном традиционално реалистичком роману *Хаџи Диша* има и елемената натурализма.

Готово сви љубавни троуглови у наведеним делима укључују и физичку прељубу. Платонске љубави су све ређе, а смењује их при-

земна и понекад груба страст. Овај продор натурализма обележје је Ранковићевих романа као и неких Домановићевих и Матавуљевих приповедака. Код великог броја ликова у наведеним натуралистичким приповеткама и романима долази до егзистенцијалне кризе. Троугаоне љубавне схеме прате ту кризу, њен су одраз и покушај да се из ње извуку.

На ову линију ће се касније надовезати тзв. лирски реалисти, пре свега Ћипико и Станковић.

Лирски реалисти су вратили књижевност реализма, која је почела на српској периферији (Игњатовићеви Срби у Угарској и Љубишина Црна Гора) у периферне крајеве. Кочић у Босну, Ћоровић у Херцеговину, Ћипико у Хрватску, а Станковић још јужније од Сремчевог новоослобођеног Ниша, у Врање.

На граници народ и његови представници имају више прилика да дођу у додир са другим културама и другачијим етичким вредностима. Зато су и њихова поимања животних вредности, па самим тим и морала, донекле измењена у односу на Србе у централним крајевима. Због тога лирски реалисти другачије схватају љубав, брак и породицу од класичних реалиста. Самим тим се и реализација мотива љубавног троугла у њиховим делима донекле разликује од реалистичке.

Утицај стране, у овом случају оријенталне, средине, огледа се пре свега у делу Борисава Станковића, код кога померање од традиционалног реализма иде у правцу сакрализације патријархалног и конзервативног које постаје апсолут који обавезује.⁶ Иако се љубав у већини случајева не реализује у браку, већ се осећа према неком изван њега, код Станковића нема прељубе, али ни љубавних троуглова у којима је љубав мање-више равномерно подељена на два партнера. Увек, или готово увек, у питању је једна апсолутна, страсна судбинска љубав, која траје до самог краја живота онога ко воли, а која због дужности и материјалних и социјалних разлога не може да се оствари.

Премда живе у сличном, муслиманском, окружењу, Ћоровићеви јунаци немају толико развијено осећање дужности. Напротив, углавном су равнодушни према свему што је некада значило врлину „...они једноставно желе да се одрже, да се домогну и да задовоље сексуалну страст. У том смислу ни Ћоровићеве слике са села не разликују се у делу прича од оних из предграђа: иста је и ту врста људи што предпостављају лагодан живот свему осталом, а проблематичне радње не изазивају у њима никакве моралне или психичке потресе.

---

⁶ Постоје извесне сличности у реализацији комплекса љубавних мотива код Станковића и Лазаревића (и код једног и код другог писца обавезе према породици и средини надвладавају емоције), али и суштинске разлике, пре свега у томе што Лазаревићеви јунаци сматрају да је одрицање од љубави морална дужност, а Станковићеви наметнута обавеза.

Табуизирани породични и брачни односи, патријархални стари обичаји подлегли су општој друштвеној, моралној и сексуалној анархији.”⁷

За Ћипика је морално и телесно остваривање љубави углавном изван легализоване и прихваћене брачне заједнице (и то не искључиво због интервенција са стране, већ првенствено због сазревања самих јунака и њихових измењених потреба) а љубавни троугао истовремено и природан и неопходан⁸.

Типичан Кочићев јунак је прост сељак, неспреман за промене до којих је дошло на прелазу векова. Стара патријархална задруга у којој се колико-толико бринуло о њеним члановима је неповратно нестала, а замениле су је алијенација и материјална несигурност. У тако измењеним условима он се трудио да одржи пре свега голи живот, па је брига да се сачува углавном ригидни патријархални морал постала неадекватна. Некад је изван брачних оквира успевао да оствари љубав, али је у већини случаја љубавно-брачни троугао завршавао трагично.

Завршетком епохе реализма (укључујући и лирске реалисте) не нестају потпуно неки од водећих мотива традиционалног реализма: породица, социјална неједнакост, српско село и паланка, али се трансформишу и донекле губе примат.

Малу, скучену, самодовољну средину смењује велики град – средина која је у епохи реализма описивана само узгред и недовољно добро. (Лирски реалисти му не придају чак ни онолико пажње колико прави реалисти.) Традиционална породица је разорена и изгубила значај моралног или неког другог императива, док мотиви социјалне неједнакости и друштвене неправде и даље задржавају своју позицију. Што се ликова тиче наставља се линија пасивних, неодлучних и неприлагођених јунака, али је све више и ликова бескрупулозних каријериста.

У тако измењеном мотивском комплексу трансформише се и мотив љубавног троугла, чији актери нису патријархално васпитани, нити су смерни, сељаци и малограђани. Због тога, оно што је код претходника (реалисти и лирски реалисти) приказано као неморалан и себичан или чин неконтролисане страсти (женидба ради стицања материјалне користи⁹, брак из рачуна¹⁰, брачна прељуба¹¹ и слични мотиви) код представника модерне постаје резултат промишљеног злочина, погрешне животне одлуке или једноставно иманентне искварености протагониста.

⁷ Вучковић Радован, *Модерна српска проза*, Просвета, Београд, 1990, стр. 229.

⁸ Такво схватање прељубе налазимо и у Матавуљевом роману *Бакоња фра Брне*.

⁹ У Ћоровићевом *Стојану Мутикаши*, Стојан се жени удовицом свога газде, а не девојком коју воли да би се обогатио, а Пера Талетов у *Новцу* даље развија овај мотив у правцу злочина, јер његов јунак Ђорђе убија свог добротвора не би ли се оженио младом удовицом и домогао његовог богатства.

¹⁰ Веселиновићев Сретен Срећковић из *Јунака наших дана* је доследнији и успешнији од Ускоковићевог Чедомира Илића.

¹¹ Може се успоставити паралела: главна јунакиња *Београдске деце*/Бела из *Чедомира Илића*

ЛИТЕРАТУРА:

- Атанацковић, Богобој: „Два идола”. СКЗ, Београд, 1893.
- Веселиновић, Ј.: „Целокупна дела“, књ. 1-9. Народна просвета, Београд, б.г.
- Вукићевић, Илија. „Целокупна дела“, књ. 1-2. Народна просвета, Београд, б.г.
- Вученов, Д.: „Радоје Домановић”. Рад, Београд, 1959.
- Вучковић, Радован: „Модерна српска проза”. Просвета, Београд, 1990.
- Глишић, М.: „Целокупна дела”, књ. 1-2. Народна просвета, Београд, б.г.
- Деретић, Јован: „Кратка историја српске књижевности”. БИГЗ, Београд, 1987.
- Деретић, Ј.: „Српски роман 1800-1950”. Нолит, Београд, 1981.
- Домановић, Р.: „Целокупна дела“, књ. 1-2. Народна просвета, Београд, б.г.
- Живковић, Драгиша: „Европски оквири српске књижевности” књ. II, III. Просвета, Београд, 1970.
- Иванић Душан: „Забавно-поучна периодика српског реализма: Јавор и Стражилово”, 1988.
- Иванић, Д.: „Српска приповијетка између романтизма и реализма”. Институт за књижевност и уметност, Београд, 1976.
- Иванић, Д.: „Српски реализам”. Матица српска, Нови Сад, 1996.
- Игњатовић, Јаков: „Дела”. Народно дело, 1932.
- Игњатовић, Ј.: „Патница”. Матица српска, Јединство, Нови Сад, Приштина, 1987.
- Игњатовић, Ј.: „Одабрана дела”, књ. 2. Матица српска, СКЗ, Нови Сад, Београд, 1959.
- Игњатовић, Ј.: „Одабрана дела”, књ. 1. Матица српска, СКЗ, Нови Сад, Београд, 1969.
- Илић, Драгутин: „Хаџи Диша”. Нолит, Београд, 1982.
- Јакшић, Ђура: „Приповетке”, књ. 1-2. Слово љубве, Београд, 1978.
- Јовичић, Владимир: „Српски писци”. Просвета, Београд, 1985.
- Јеремић, Љубиша: „Трагички видови старијег српског романа”. Нови Сад, 1987.
- Кашанин, Милан: „Изабрани есеји”. Рад, Београд, 1977.
- Комарчић, Лазар: „Два аманета”. Просвета, Београд, 1984.
- Комарчић, Л.: „Један разорен ум”. Нолит, Београд, 1981.
- Кочић, П.: „Целокупна дела“, књ. 1-2. Народна просвета, Београд, 1932.
- Лазаревић, Лаза: „Приповетке”. Просвета, Београд.
- Љубиша, Стјепан Митров: „Приповетке”. Матица српска, СКЗ, Нови Сад, Београд, 1957.
- Матавуљ, Симо: „Биљешке једног писца. Бакоња фра Брне”. Матица српска, СКЗ, Нови Сад, Београд, 1969.
- Матавуљ, Симо: „Приповијетке“, књ. 1. Просвјета, Загреб, 1991.
- Матавуљ, С.: „Београдске приче”. Рад, Београд, 1977.

- Матицки, Миодраг: „Летопис српског народа”. Институт за књижевност и уметност, Библиотека Матице српске, Београд, 1997.
- Најдановић, Милорад: „Сеоска реалистичка приповетка у српској књижевности 19. века”. Завод за издавање уџбеника, Београд, 1968.
- Поповић, Јован Стерија: „Целокупна дела „, књ. 5. Народна просвета, Београд, б. г.
- Поповић, Миодраг: „Историја српске књижевности. Романтизам”. Београд, 1970.
- Поповић, Павле: „Милован Видаковић”. Издавачко и књижарско предузеће „Геца Кон” А. Д., Београд, 1934.
- Ранковић, С.: „Целокупна дела”, књ. 1-3. Народна просвета, Београд, б. г.
- Сремац, Стеван : „Сабрана дела Стевана Сремца“, књ. 1-4. Просвета, Београд, 1977.
- Станковић, Борисав: „Сабрана дела“, књ. 1-5. Просвета, Слово љубве, Београд, 1979.
- Ћипико, И.: „Сабрана дела „, књ. 1-4. Просвета, Београд, 1951.
- Ђоровић, С.: „Целокупна дела”, књ. 1-6. Народна просвета, Београд, б. г.
41. Флашар, Мирон: „Студије о Стерији”. СКЗ, Београд, 1988.
42. Шапчанин, М.: „Целокупна дела”, књ. 1-5. Народна просвета, Београд, б.г.

Tatjana Ivanović

**LOVE TRIANGLE IN SERBIAN NARRATIVE PROSE OF THE 19TH
AND FIRST DECADE OF THE 20TH CENTURY**

Summary

This work follows the development of the motif of the love triangle in Serbian artistic narrative prose of the 19th and the first decade of the 20th century, with a special review of the literature of realism.

Realism, which dominated our literary scene from the 1860s to the 1890s, was open to the themes and motifs that included all spheres of man's life and also the motifs connected not only to ethics, marriage and family, but also love and eroticism. The motif of the love triangle, directly connected to these motifs, has become one of the standard realistic motifs. On the other hand, conservative morality and the patriarchal environment also influenced literature, and the motif of the love triangle was mostly only illusory or avoided in the first phases of realism. Later, the relation to this motif changed with the change of moral attitudes and social climate and is presented as adultery in the period of developed realism.

The movement towards naturalism continued during the period of the disintegration of realism, and its expansion can be seen in the works of some lyrical realists.

